

TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ ÖĞRETİM, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ar. Gör. Kasım KARAKÜTÜK*

Bilindiği gibi yükseköğretim kurumları, toplumun gereksinme duyduğu yüksek nitelikli insangücünü yetiştirme, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlamanın yanında ülke sorunlarına çözüm yolları önerme ile yükümlü kurumlardır. Üniversite de, ortaöğretimden sonraki düzeyde eğitimin işlevlerinden biri olan kültürün yenileşmesini ve aktarılmasını sağlamak, gençleri mesleğe hazırlamak, bilimsel araştırmalarda bulunmak ve toplum sorunlarının çözüme kavuşturulmasında yardımcı olmak görevlerini üstlenen yükseköğretim kurumu olarak kabul edilmektedir¹. Diğer yandan çağdaş üniversitenin temel özellikleri de şunlardır²: En son yapılan araştırmalar ışığında sürekli yenilenen bir öğretim sürecine sahip olmak; öğretim ile araştırma programları arasında uyum sağlamak, bu uyumu sürdürmek için de planlama yapmak; uluslararası ölçünlere uygun bilimsel araştırmalar yapmak; yüksek nitelikli uzman yetiştirmek; eğitim sisteminin her düzeyindeki öğretmenlerin yetişmeleri için çaba harcamak; ekonomik kalkınmaya dolaysız katkısı olacak çeşitli dallardaki uzmanların niteliklerini geliştirmek, bilgilerini yenilemek amacıyla çaba göstermek; eğitim düzenini geliştirmek; öğretim yöntemi, donatım ve ders kitapları konusunda görev almak.

Kısaca, üniversitenin işlevlerini öğretim ile araştırma yapmak ve yüksek nitelikli insangücü yetiştirmek olarak belirtmek olanaklıdır. Üniversite, bu işlevlerini yerine getirmek için çeşitli programlar düzenler. Bunlardan biri de lisansüstü öğretim programlarıdır. Lisansüstü öğretim, çağdaş üniversitenin önemli bir göstergesidir. Çünkü üniversitenin araştırma yapma ve ülke kalkınmasında gerekli olan yüksek nitelikli insangücünü yetiştirmesinde, lisansüstü öğretimin önemli bir rolü

* Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Hüseyin Korkut. *Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları*. (Ankara: AÜ. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No: 134, 1984). ss. 1-2.

2 Mahmut Âdem. "Yükseköğretim Planlaması" *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: 1977. (Ankara: 1978). ss. 336-337.

bulunmaktadır. Bu bağlamda lisansüstü öğretimin, üniversitenin sorumluluğu altında yürütüldüğü, örgün bir süreç olduğu, yüksek lisans ve doktora gibi öğretim düzeylerini kapsadığını belirtmek gerekir. Kalkınma çabaları içinde olan, Avrupa Topluluğuna girmeye hazırlanan Türkiye açısından da lisansüstü öğretim konusu üzerinde öncelikle durulması ve lisansüstü öğretime gereken önemin verilmesi zorunluluğu vardır.

Lisansüstü Öğretimin Tanımı

Lisansüstü öğretim (ya da lisansüstü eğitim), lisans öğretimine dayalı yüksek lisans ve doktora öğretimi ile sanat dallarında yapılan sanatta yeterlik çalışması ve bunların gerektirdiği eğitim, bilimsel araştırma ve uygulama etkinliklerinden oluşur³.

Bir diğer tanıma göre *lisansüstü öğretim*, üniversitede lisansüstü derecelere götüren, araştırma yoluyla bilgiye katkıda bulunacak, gelişen toplumun gereksinmelerini karşılayacak bilim adamı ve öğretim elemanı yetiştirmeyi amaç edinen bir eğitim etkinliğidir⁴.

Bir *lisansüstü program* da yüksek lisans, doktora ya da sanatta yeterlik unvanlarına yönelik belirli sayıda, belirli kapsam ile adları taşıyan zorunlu ve seçmeli derslerle, doktora yeterlik sınavı, sanat yeterliği sınavı, tez ve uygulamalardan oluşmaktadır⁵.

Lisansüstü Öğretimin Amacı

Genel olarak lisansüstü öğretimin amacı, yükseköğretime, kamu ve sanayi sektörünün çeşitli hizmet alanlarına yüksek nitelikli insangücü yetiştirmenin yanında, ülke sorunlarını çözmeye, kalkınma için gerekli teknolojiyi üretmeye yönelik araştırmaların yapılmasını sağlamaktır.. Bu çerçevede *yüksek lisans öğretiminin amacı* doktora öğrenimine hazırlamak, orta dereceli okul öğretmenliği için gerekli uzmanlaşmayı sağlamak, ülkenin gereksinmesi olan yüksek nitelikli insangücü ile araştırmacı yetiştirmek olarak belirtilebilir. *Doktora öğretiminin amacı* da ülkenin kalkınmasında görev alacak yüksek nitelikli insangücü; bilim adamı, öğretim üyesi ve araştırmacı yetiştirmek, bilgi ve teknoloji üretmeye yönelik araştırmaların yapılmasını sağlamak olarak sıralanabilir.

3 "Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği", *Resmî Gazete* 17830, 6.10.1982, Madde 2.

4 Fatma Varış. "Lisansüstü Öğretimde Eğilimler", *II. Bilim Kongresinde Bilim Adamı Yetiştirme ve Fen Öğretimi Sektörüne Sunulan Tebliğler*. (Ankara: TÜBİTAK, 1970 I), s. 3.

5 "Lisansüstü Eğitim-Öğretim Enstitülerinin Teşkilat ve İşleyiş Yönetmeliği", *Resmî Gazete* 17976, 3.3.1983, Madde 7.

Lisansüstü Öğretimin Önem Kazanmasının Nedenleri

Günümüzde toplumların kalkınması ve geleceğinde lisansüstü öğretimin önemli bir yeri bulunduğu söylenebilir. Lisansüstü öğretimin önem kazanmasında ve bugünkü yere ulaşmasında etkili olan nedenler de şunlardır⁶: Nüfus patlaması, sosyal adalet kavramının yaygın duruma gelmesi ve bireylerin istemlerindeki artış nedeniyle üniversitelerin lisans programlarında önemli bir öğrenci artışı olmuştur. Bu artış lisans programlarında uzmanlaşma derecesine olduğu kadar, öğretimin diğer süreçlerine de etki yapmış ve sonuç olarak uzmanlık kademesi yukarı doğru uzamıştır. Söz konusu nedenlerin etkisiyle, yeni üniversitelerin kurulması gereksinmesinin duyulması, bu kurumlara öğretim üyesi yetiştirme gereksinmesini de doğurmuş ve lisansüstü öğretim daha da önem kazanmıştır. Hemen her ülkede, fen ve teknik alanlarda gerekli yüksek nitelikli insangücü ile uzmanın yetiştirilmesi gereksinmesi, bu alanlarda uzmanlık öğrenimi yapan öğrenci sayısının giderek artması, ayrıca kitle halinde öğrenci yetiştiren alanlarda uzmanlık süresinin uzatılması eğilimi lisansüstü öğretimin önem kazanmasını etkilemiştir. Diğer önemli bir etken ise sanayileşmiş ülkelerin bilim adamı gereksinmesini karşılamak üzere üniversitelere ve araştırma enstitülerine başvurmaları, bu kurumların da lisansüstü öğretim programlarını geliştirme çalışmaları yapmalarıdır. Diğer yandan lisansüstü öğretimin, usta-çırak ilişkilerinden ayrılarak örgün programlara ve bireysel araştırma etkinliklerine bağlanması yönündeki eğilim de lisansüstü öğretimin önem kazanmasında etkili olmuştur. Kısaca belirtmek gerekirse, yükseköğretim isteminin artması, bazı alanlarda artık lisans derecesinin yeterli olmaması, bazı mesleklerde insangücünün daha da uzmanlaşmasının zorunlu olması, özellikle üniversitelerdeki akademik personelin daha iyi yetiştirilmesi gereği lisansüstü öğretimin önemini artırmıştır. Ülkemizde de lisansüstü öğretimin önemi anlaşılmaya, her geçen gün bu öğrenim istemi artmaya başlamıştır.

Kalkınma Planlarında Lisansüstü Öğretimle İlgili Sorunlar ve Hedefler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)

BBYKP'da, yükseköğretimde öğretim üyesi yetiştirilmesi konusunun önemle ele alınması, öğretim yanında araştırma işlevine de önce-

⁶ Fatma Varış, *Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında*. (Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 23, 1972). s. 46.

lik verilmesi istenmekte, araştırma sonuçlarının uygulayıcılara veya ulusal kültüre kazanıldırılmasını sağlayıcı çeşitli düzeyde yayınlara da daha fazla yer verilmesi gerektiği savunulmaktadır⁷. Diğer yandan, aynı plana göre araştırma; endüstriyel, teknolojik, iktisadi ve toplumsal konularda gelişmeyi destekleyerek hızlandıran en önemli öğelerdendir. Bunun için, kalkınmanın kapsadığı her alandaki sorunların çözüm yollarının en doğru, en verimli ve en çabuk biçimde bulunmasının araştırma yoluyla sağlanacağı belirtilmektedir⁸. BBYKP'da araştırma çalışmalarının geliştirilmesi için, bilim adamları ile araştırmacıların seçilmesinde ve kendilerine bu unvanların verilmesinde son derece titiz davranılarak bu kesim'in en yetkili kişilerden oluşmasının sağlanması önerilmiştir. Söz konusu elemanlara gerekli maddi olanakların verilmesi, elde ettikleri bulgularla kanların bütün kaygı ve önyargılardan üstün tutularak araştırma özgürlüğü ile araştırmaya saygı temeline dayanan manevi ortamın kurulması da istenmiştir. Ayrıca, araştırma çalışmalarının geliştirilmesi ile ilgili olarak en önemli sorunun, çok dağınık durumda olan araştırma organı ile çalışmalarını düzenleyici, işbirliğine sokucu, özendirici bir düzenin bulunmaması olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle araştırma politikasına yön vermek ve işbirliğini sağlamak üzere gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiştir⁹. Diğer yandan araştırma çalışmaları için gereken sayı ve düzeyde araştırmacı personelin yetiştirilmemiş olmasının da önemli bir sorun olduğu vurgulanmakta, araştırma personeli yetiştirilmesinin uzun zamanı gerektirmesinden dolayı personel yetiştirilmesine hemen başlanması istenmektedir. Bu amaçla da bütün alanlarda en yüksek düzeyde, olabildiği kadar çok sayıda personelin yurt dışında yetiştirilmesi ile ilgili önlemler alınması öngörülmüştür. Yükseköğretim hedeflerinin gerçekleşmesi için gerekli öğretim üyesi gereksinmelerini karşılamak üzere söz konusu plan döneminde üçbin kadar yükseköğrenim görmüş elemanın seçilerek yurt dışında yetiştirilmesinin sağlanması da hedeflenmiştir¹⁰.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP)

İBYKP'da yapılan değerlendirme ile yükseköğretimde öğretim üyesi sorununun yeni üniversite ya da yüksekokul açılmasını sınırlandırdığı belirtilmektedir. Ayrıca, öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla doktora

7 DPT. *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl: 1963-1967*. (Ankara: 1963), s. 460.

8 *Aynı*, s. 463.

9 *Aynı*, s. 466.

10 DPT. *Ön. Ver.* 1963, s. 467.

için yurt dışına öğrenci gönderme programının başarısızlıkla sonuçlandığı, 1966 yılına kadar ancak 500 dolayında eleman gönderilebildiği açıklanmaktadır. Aynı kalkınma planında öğretim üyesi gereksinmesinin uzun süreli programlarla giderildikten sonra yeni üniversiteler açılması, diğer yandan öğretim üyesi yetiştirmek üzere yabancı ülkelere doktora öğrencisi gönderme çabalarına devam edilmesi ve 1968-1972 arasında yeniden üçbin öğrencinin doktora için yurt dışına gönderilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu plan döneminde öğretim üyesi sorununun çözümlenmesinde, asistanlık ile öğretim üyeliğinin çekici duruma getirilmesi ve doktora yapmış asistanlardan öğretimde yararlanılması düşünülmektedir. Ayrıca büyük merkezlerdeki üniversitelerin öğretim üyelerinden, bu merkezler dışındaki üniversitelerin öğretim üyesi gereksinmesinin karşılanmasında yararlanılması tasarlanmaktadır¹¹.

ÜBYKP'da üniversitelerin lisansüstü öğretim düzenlemesi, özel programlarla öğretim üyesi yetiştirilmesi, üniversite dışında doktora programları düzenlenmesi gibi konuların özendirilmesi de istenmektedir¹².

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP)

ÜBYKP'da yükseköğretimin teknolojik gelişmelere uyabilecek, üretime dönük, sürekli eğitim ve araştırma etkinliği içinde bulunan bir yapıdan uzak bulunduğu; yükseköğretim sisteminin teknoloji uygulayacak, teknoloji üretecek elemanları yetiştirecek biçimde geliştirilmiş olduğu belirtilmektedir¹³.

ÜBYKP'da bilim, araştırma-geliştirme etkinlikleri ekonomik kalkınma ile toplumsal gelişmenin gerçekleştirilmesinde etkin araçlar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yapılan değerlendirmede yüksek düzeyde bilimsel, teknik ve araştırıcı insangücü gereksinmelerini karşılamak amacıyla ilk iki kalkınma planı döneminde hedeflenen altıbin elemanın yurt dışında yetiştirilmesi programının öngörülen düzeyde uygulanmadığı ve 1963-1971 yılları arasındaki dönemde ancak 1181 öğrencinin lisansüstü öğretim için yurt dışına gönderilebildiği belirtilmektedir. Yüksek nitelikli bilimsel ve teknik araştırıcı insangücünün yetiştirilmesine ilişkin gelişmelerin sınırlı kaldığı, yurt içi ve yurt dışı lisansüstü öğretim programlarının gereksinmelere uygun biçimde gelişmediği de ÜBYKP'

11 DPT. *Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl: 1968-1972*. (Ankara: 1967). s. 161, 170.

12 *Aynı*. s. 172.

13 DPT. *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl: 1973-1977*. (Ankara: (1973)). s.

nda vurgulanan konulardandır. Diğer yandan yurtiçindeki yükseköğretim kurumlarındaki laboratuvar ile donanımın araştırma yapma ve araştırmacı yetiştirme bakımından yetersiz kaldığı açıklanmaktadır. Üniversitelerle sanayi ve kamu sektörü arasındaki işbirliğinin yeterli olmaması ve akademik kesimde yapılan araştırmaların çoğunun uygulamaya aktarılmamış olması da ÜBYKP değerlendirme sonuçlarındandır¹⁴.

ÜBYKP'da yüksek nitelikli insangücünün yurt dışına göçü konusu üzerinde de durularak, konunun önemini koruduğu, ilk iki kalkınma planı döneminde önerilen önlemlerin yeterince uygulanmadığı, türlü nedenlerle gelişmiş ülkelere her yıl ortalama 375 Türk bilim adamı ve yüksek nitelikli elemanın göç ettiği belirtilmektedir¹⁵.

Aynı kalkınma planında yüksek lisans eğitimi ile araştırmacı, tasarımcı ve teknoloji üretici eleman yetiştirilmesi, doktora eğitimi ile de daha ileri düzeyde araştırmacı, tasarımcı, teknoloji üretici eleman ve öğretim üyesi yetiştirilmesi amaçlanmaktadır¹⁶. Diğer yandan lisansüstü öğretimde öngörülen kapasite gelişmesinin yeterince sağlanamadığı, yeni üniversitelere yerleşik öğretim üyesi sorununun sınırlayıcı bir etken olarak önemini koruduğu ve öğretim üyesi sorununu çözmek amacıyla yurt dışına doktora yapmak için öğrenci gönderilmesine devam edileceği belirtilmektedir. Ayrıca lisansüstü öğrenim görmek amacıyla yurt dışına ülkemizde öğretim alanı bulunmayan ya da az bulunan alanlarda öğrenci gönderilmesi, asıl ağırlığın yurt içi lisansüstü eğitime verilmesi hedeflenmektedir¹⁷. ÜBYKP, lisansüstü öğretim programlarının yapılması, öğretim kurumlarının bu kademedeki öğrencilere burs ödeyebilmesi için mali yönden desteklenmesini önermektedir¹⁸.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP)

DBYKP'da ücret farklılığı, mesleki doyumsuzluk gibi nedenlerin beyin göçüne konu olan yüksek nitelikli insangücü sayısını etkilediği, beyin göçü olgusunun Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri yanında Orta Doğu ülkelerine de kaydığı belirtilmektedir¹⁹. Aynı kalkınma planında araştırma-geliştirme etkinlikleri ile sanayi arasında olması gereken organik bağın kurulamadığı da vurgulanmaktadır²⁰. Ayrıca, yük-

14 DPT. *Ön. Ver.* 1973, ss. 685-686.

15 *Aynı.* ss. 686-687.

16 DPT. *Ön. Ver.* (1973). s. 721.

17 *Aynı.* s. 770.

18 *Aynı.* s. 772.

19 DPT. *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1979-1983.* (Ankara: 1979), ss. 30-31.

20 *Aynı.* s. 48.

seköğretimde öğretim elemanı sayısındaki gelişmenin, öğrenci sayılarından gelişme ile birlikte değerlendirildiğinde yetersiz olduğu belirtilmekte, yeni açılan yükseköğretim kurumlarında öğretim üyesi sorununun ciddi boyutlara ulaştığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, doktora yapmış asistanların düzenli biçimde kullanılmaması, öğretim elemanı yetiştirmek amacıyla yurt dışına gönderilen elemanların dönüşlerinde görevlendirilmelerinin bir yönteme bağlanmamış olmasının, öğretim üyesi sorununun çözümünü olumsuz yönde etkilediği vurgulanarak, soruna yeterince eğilmeyen yükseköğretim kurumlarının, bu konuda geçerli bir sistem geliştiremedikleri açıklanmaktadır²¹.

DBYKP, yükseköğretim kurumlarının öğretim üyesi konusuna ağırlık vererek, özellikle yurt içi doktora programlarının düzenlenmesine ilişkin etkili bir sistem geliştirilmesini hedef göstermektedir. Öte yandan, doktoralı asistanlardan yararlanılması için yeni kadro düzenlemesi yapılması, yeni kadroların plan ve programlardaki yükseköğretim politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, yükseköğretimde yeterli öğretim koşulları ile öğretim elemanları sağlanmadan yeni yükseköğretim kurumlarının açılmaması taarlanmaktadır²².

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BşBYKP)

BşBYKP'da yapılan değerlendirmede, eğitim kurumlarının kapasitesinin genel olarak ekonomik ve toplumsal gelişme hedeflerine göre hesaplanan insangücü gereksinmelerini karşılamaya yeterli bulunduğu belirtilmektedir. Diğer yandan eczacılar dışındaki sağlık personeli, elektrik, elektronik, bilgisayar mühendisi ve teknisyenleri ile öğretmen ve öğretim üyesi sayılarında yetersizlikler olduğu açıklanmaktadır²³. Ayrıca, söz konusu plan döneminde, yüksek nitelikli insangücünün nitelik boyutunun önem kazanması beklendiğinden ,arz yetersizliği bulunmayan alanlarda yeni yükseköğretim kurumu açılmayacağı vurgulanmaktadır²⁴.

BşBYKP'da üzerinde durulan bir diğer konu, plan döneminde üniversitelerin bilimsel araştırmalarla ve iş yaşamıyla yakın ilişkiler içinde, bilgi üretmek, bilimsel bulgular elde etmek, bu bilgi ile bulguları ülkenin toplumsal ve ekonomik geleceğinin oluşturulmasında başarıyla kullanacak olan toplum önderlerini yetiştirmek işlevlerine önem verilmesidir.

21 DPT. *Ön. Ver.* 1979. s. 452.

22 *Aynı.* s. 459

23 DPT. *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1985-1989.* (Ankara: 1985). s. 135.

24 *Aynı.* s. 139.

Ayrıca yükseköğretimde mevcut kapasitenin, kalkınmanın insangücü gereksinimleri ile istihdam olanakları doğrultusunda düzenlenmesi ve kullanılması, başarılı elemanların üniversiteye çekilebilmesi için öğretim üyeliğinin çekici duruma getirilmesi söz konusu kalkınma planında belirlenen yükseköğretim politikasının temelini oluşturmaktadır²⁵.

BşBYKP'da yükseköğretimdeki akademik eleman sayısının plan dönemi sonunda kırkbeşbine çıkarılması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için 1416 ve 4489 sayılı kanunlardan yararlanılacağı belirtilmektedir. Böylece, öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla, bir yandan yurt dışı doktora burslarının yeterli sayı ve duruma ulaştırılması, öte yandan gelişmiş üniversitelere bağlı enstitülerdeki uzmanlık ve doktora programlarıyla eleman yetiştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca boş öğretim üyesi kadrolarının doldurulması için gerekli önlemlerin alınması düşünülmektedir²⁶.

BşBYKP'da araştırma, geliştirme ve teknolojik gelişme ekonomik ve toplumsal yönden değişimin yön gösterici ve itici gücü olarak görülmektedir. Bu nedenle araştırma -geliştirme çalışmalarının önceden belirlenmiş hedeflere yöneltilmesi ve dinamik bir yapıya kavuşturulması önerilmektedir. Ayrıca, temel araştırmalar için bilimsel araştırma ve geliştirmeye ayrılacak kaynakların altyapısı elverişli araştırma kuruluşlarında yoğunlaştırılması önerilmektedir. Bu yolla çeşitli alan ve sektörlerde her yönüyle gelişmiş cazibe merkezleri yaratılması, özellikle üniversitelerin güçlü oldukları belli alanlarda uzmanlaşmaları özendirilmek istenmektedir. Tasarlanan bir konu da, üniversite sanayi işbirliğinin etkin bir duruma getirilmesidir²⁷.

Sonuç olarak, kalkınma planları incelendiğinde, lisansüstü öğretime yeterli olmanakla birlikte yer verildiği gözlenmektedir. Kalkınma planlarında önceleri, öğretim üyesi yetiştirme sorununa çözüm olarak yurt dışına doktora yapmak amacıyla eleman gönderilmesi önerilmektedir. Bu amaca ulaşamadığı görülünce, yurt içindeki lisansüstü öğretime de önem verilmesi istenmiştir. Ayrıca, kalkınma planlarında, ülkemizin gereksinmesi olan ya da olacak sayıda öğretim üyesinin karşılanmasının belli ilkelere bağlanmadığı gözlenmektedir. Yalnız Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, plan dönemi başında 22.500 olan üniversite öğretim elemanı sayısının, plan dönemi sonunda 45.000'e ulaşması hedefinin belirtilmesiyle yetinilmiştir. Planlı dönemde lisansüstü öğretim ile bi-

25 DPT. *Ön. Ver.* 1985, s. 145.

26 *Aynı.* s. 147

27 *Aynı.* s. 159

lim adamı, öğretim üyesi ve nitelikli insangücü yetiştirilmesi konusunda belirlenen hedeflere ulaşamadığı, bu konudaki sorunların önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Buradan da, kalkınma çabalarında önemli bir yeri olan lisansüstü öğretimin planlanmasının zorunlu olduğu görülmektedir.

Türkiye'de Lisansüstü Öğretimin Gelişimi

Lisansüstü öğretimin gelişimini iki dönemde incelemek olanaklıdır.

1. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunundan Önceki Dönemde :

Lisansüstü öğretimin bu dönemdeki durumunu aydınlatılabilmek için bazı görüşlere yer vermek zorunlu görünmektedir.

Velidedeoğlu, Türkiye'de Batı'daki anlamıyla doktora araştırmalarının yapılmasına 1933 üniversite reformundan sonraki yıllarda başladığını, ancak daha önceki yıllarda da çok az sayıda Türk'ün Batı üniversitelerinde doktora yapmış olduğunu bildiğini açıklamaktadır. Ayrıca son yıllarda Boğaziçi Üniversitesinden bir fizik profesörünün bu konuda yaptığı araştırma sonuçlarının fizik, kimya ve matematik alanlarını kapsayan makaleler olarak yayımlandığını belirten Velidedeoğlu, güvenilir kaynaklardan toplanan bu bilgilerin bilim tarihimizi aydınlatması yönünden ilginç olduğunu vurgulamaktadır. Aynı yazar, bu konuda şimdiye kadar bilinenlerin derlendiği kaynaklardan, bazı durumlarda da çelişkilere yol açmasından dolayı zihinlerde duraksamalara neden olduğunu savunarak, söz konusu araştırmanın önemine dikkat çekmektedir. Velidedeoğlu, toplumsal bilimlerde de bu tür araştırmaların yapılması gerektiği görüşünü belirtmektedir²⁸.

Bu dönemdeki lisansüstü öğretimle ilgili olarak Kaya da, Batı ülkelerinde görülen mezuniyet sonrası uzmanlık ve doktora çalışmalarının Türkiye'de henüz pek bilinmediğini belirtmektedir. Aynı yazar, yalnız Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Fakültesi ile Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde yüksek lisans programları olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı fakültelerin kendi asistanları ve sınırlı sayıdaki öğrencilerine açık lisansüstü programlar düzenlendiğine değinmektedir. Kaya, Türkiye'de toplam doktora öğrencilerinin sayısının, sözü edilemeyecek kadar az olduğunu, örneğin 1970 yılındaki doktora öğrencisi sayısının bütün Türkiye'de yalnız 290 kişi olduğunu açıklamaktadır²⁹.

²⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu. "Doktora ve Doctor Honoris Causa", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.12.1988. s. 2.

²⁹ Yahya Kemal Kaya. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*. (Dördüncü bası. Ankara: 1984), s. 245.

Karayalçın'a göre bu dönemde ülkemizde lisansüstü öğretim, üniversitelerde ve akademilerde kendi kuralları içinde yönetmeliklerle açılmış ve düzenlenmiştir. Ayrıca, her fakülte ya da akademide hangi tarihte yüksek lisans ve doktora çalışmasına başlandığı, lisansüstü öğretime kayıtlı ve diploma alanların sayısını gösteren yayınlanmış bir çalışmanın saptanamadığını belirtmiştir. Ancak bazı fakültelerde lisansüstü öğretimin başladığı yılın bilindiğine değinen Karayalçın, hukuk alanında doktora öğretiminin, İstanbul Hukuk Fakültesinde 1932 yılında, Ankara Hukuk Fakültesinde ise 1944-1945 öğretim yılında başladığını anımsatmaktadır. Aynı yazar, hukuk alanında yüksek lisans çalışmalarına ilk kez 1976-1977 öğretim yılında Ankara Hukuk Fakültesinde başladığını, doktora kaydolmak için ise yüksek lisans yapmış olma koşulunun aranmadığını belirtmektedir. Karayalçın, eğitim alanında yüksek lisans ve doktora çalışmalarının ise 1969 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde başladığını açıklamaktadır³⁰. Yukarıdaki görüşlerden, Türkiye'de lisansüstü öğretim çalışmalarında Fakültemizin önemli bir rol aldığı da anlaşılmaktadır.

Türkiye'de yeni yükseköğretim kademeleri yasal düzenleme açısından ilk kez 14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda öngörülmüş, yükseköğretimin Milli Eğitim Sistemi çerçevesinde öğrencileri lisansöncesi, lisans ve lisansüstü düzeylerde yetiştiren bir bütünlük içinde düzenleneceği belirtilmiştir (mad. 37). Buradan yükseköğretimin üç düzeye ayrıldığı ve lisansüstü öğretimin de bunlar içinde yer aldığı görülmektedir. 20 Haziran 1973 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanununda ise üniversitede yapılan öğretim temel bilimler, lisans, yüksek lisans, uzmanlık ve doktora kademelerine ayrılmıştır (mad. 53).

2. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunundan Sonraki Dönemde

6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununda yükseköğretim kademeleri daha açık bir biçimde belirtilmiştir. Bunlar ön-lisans, lisans ve lisansüstü öğretimdir (mad. 3). Lisansüstü öğretim ise yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlik eğitimini kapsamaktadır. Buna göre:

● *Yüksek Lisans* (Bilim uzmanlığı, yüksek mühendislik, yüksek mimarlık, master), bir lisans öğretimine dayalı eğitim-öğretim ve araş-

³⁰ Yaşar Karayalçın, "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim", *Yükseköğretimde Değişmeler*, (Ankara: TED, 1989), ss. 197-198

tırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yükseköğretim olarak tanımlanmıştır.

● *Doktora* da, lisansa dayalı en az altı ya da yüksek lisansa dayalı en az dört yarıyıllık programı kapsayan ve orijinal bir araştırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yükseköğretimdir.

Söz konusu kanunun aynı maddesinde tıpta uzmanlık ile doktora-ya eşdeğer bir öğretim olan sanatta yeterlik de tanımlanmıştır.

Lisansüstü Öğretimin Örgütlenmesi ve Sorunları

Yükseköğretim Kanununda lisansüstü eğitim-öğretim yapma yetkisi enstitülere verilmiştir. Buna göre *enstitü*, üniversitede ve fakülte-lerde birden fazla bilim dalında lisans-üstü eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama yapan yükseköğretim kurumu olarak tanımlanmıştır (mad. 3). 18.12.1982 tarih ve 17609 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği de enstitüler ve organlarını belirtmiştir (mad. 11). Enstitülerin eğitim, öğretim, işletme ve örgütlenmelerinde beraberliği ve uygulamalar arasındaki birliği sağlamak amacıyla 3.3.1983 tarih ve 17976 sayılı Resmi Gazetede Lisansüstü Eğitim Öğretim Enstitülerinin Teşkilat ve İşleyiş Yönetmeliği yürürlüğe konulmuştur. Bu yönetmelik rektörlüklere ve dekanlıklara bağlı tüm araştırma ve eğitim-öğretim enstitülerinin işleyiş ve örgütlenmesini belirlemektedir (mad. 2). Ayrıca enstitünün organları; Enstitü Müdürü, Enstitü Kurulu ve Enstitü Yönetim Kurulu olarak belirlenerek, bunların görevleri saptanmıştır (mad. 3). Aynı yönetmeliğe göre, lisans öğretimi yapmakta olan bir program ya da anabilim dalının aynı zamanda lisansüstü öğretime başlayabilmesi, rektörün önerisi üzerine, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kararına dayanılarak enstitülere bağlı ilgili enstitü anabilim veya anasanat dalının kurulması ile olanaklıdır. Bu amaçla üniversitelerdeki lisansüstü öğretim yapan enstitülerin anabilim dallarının YÖK tarafından saptanacağı hükme bağlanmıştır (mad. 4). Söz konusu yönetmeliğe göre Enstitüler ile kapsadığı Anabilim ve Anasanat dalları şöyledir:

a. Fen Bilimleri Enstitüsü: Bir üniversitenin Fen, Mühendislik, Mimarlık, Ziraat ve Orman Fakültelerinin bölümleri ile Fen-Edebiyat Fakültelerinin Fen Eğitimi ve Müzik Eğitimi bölümleri, Teknik Eğitim Fakültelerinin bölümlerinden oluşur.

b. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bir üniversitenin Edebiyat, İktisat, İşletme, iktisadi ve İdari Bilimler, Siyasal Bilimler, Hukuk, İlahiyat,

Eğitim Bilimleri ve Güzel Sanatlar Fakültelerinin bölümleri ile Eğitim Fakültelerinin Fen Eğitimi ve Müzik Eğitimi bölümleri dışında kalan bölümlerinden oluşur.

c. Sağlık Bilimleri Enstitüsü: O üniversitedeki Tıp, Dişhekimliği, Eczacılık, Veteriner Fakültelerinde bilim doktorası yapan anabilim dallarından oluşur.

Bu enstitülerde, fakültenin bölüm başkanları aynı zamanda başkanı oldukları bölümle aynı adı taşıyan enstitü anabilim dalının da başkanıdır.

d. Yukarıdaki enstitülerde bir fakülte bölüm veya anabilim dalından değişik bir ad taşıyan disiplinlerarası bir enstitü anabilim dalı kurulabilir.

e. Fen, Sosyal ve Sağlık Bilimleri Enstitüleri dışında kalan, rektörlüklere bağlı enstitülerin enstitü anabilim ve enstitü anasanat dalları, bu enstitülerin özellikleri dikkate alınarak, YÖK tarafından saptanır.

Diğer yandan 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanunla üniversitelerde kurulan lisansüstü öğretim enstitüleri Çizelge 1'de verilmiştir. Buna göre, 1983 yılında 25 ayrı alanda 104 enstitü kurulmuştur. Böylece lisansüstü öğretimi fakülteler yerine, enstitüler yapmaya başlamıştır. Enstitülerin kurulmasından önceki dönemde lisansüstü öğretimde koordinasyon ve işbirliğinin bulunduğunu savunmak güçtür. Çünkü her fakülte kendi kurallarına göre lisansüstü öğretim programları düzenlemekteydi. Enstitülerin kurulması, lisansüstü öğretimde koordinasyon ve işbirliğinin sağlanmasında ve kaynakların daha yerinde kullanılmasında atılan bir adım olarak görülebilir. Ancak, Çizelge 1'den de görüldüğü gibi, İstanbul Üniversitesinde 11, Hacettepe Üniversitesinde 9, Boğaziçi Üniversitesinde 6, Ankara, Ege ve Dokuz Eylül Üniversitelerinde 5, diğer üniversitelerin de herbirinde en az 2 lisansüstü öğretim enstitüsü kurulmuş olması, kaynakların etkin kullanılmasında sorunlara, lisansüstü öğretimde farklı uygulamaların doğmasına neden olabilir. Ayrıca altyapısı tamam olsun olmasın tüm üniversitelerde lisansüstü öğretim programları düzenlenmektedir. Oysa, lisansüstü öğretimin, altyapısı tamam olan merkezlerde yapılması Türkiye açısından zorunlu görünmektedir. Diğer merkezlerde altyapı tamamlanınca öğretime geçilmesinin daha uygun olması yadsınmaz. Çünkü lisansüstü öğretimde nitelik önemlidir. Öğretim üyesi, bina, araç-gereç, ödenek, kitap ve benzeri materyal yönünden yetersiz durumda bulunan yerlerde lisansüstü

öğretimin yapılması, öğretimin niteliğine kuşku düşürmektedir. Lisansüstü öğretimde amacın, ülkemizin gereksinme duyduğu alanlarda ve sayıda yüksek nitelikli insan gücü; bilim adamı, öğretim üyesi ve araştırmacı yetiştirmek olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Lisansüstü Öğretimle İlgili Bazı Yönetimsel Sorunlar

Yükseköğretimde uygulanan eski yasa ile yeni yasa karşılaştırması yapan bir eğitim yönetimbilimcimiz lisansüstü öğretim konusunda şu görüşleri belirtmektedir:³¹

Eski yasaya göre, bölüm veya kürsü tarafından yürütülen lisansüstü öğretim ve araştırma, yeni yasa ile enstitüye verilmiştir. Batıdaki örneklerin aksine; sosyal, fen ve sağlık bilimleri enstitüleri gibi yapısal ve görevsel farklılaşmaya gidilmiştir. Ayrıca, yasa ile fakülte yerine gelen enstitü, yönetmelikle ona eşdeğer duruma getirilmiş, fakültenin bölümleri enstitüye anabilim dalları olarak bağlanmıştır. Kuramsal yorumlar ile, enstitü müdürü fakülte kadrosunda bulunan öğretim üyelerinin de disiplin amiri sayılmış ve poli-yarşik düzeyde iki disiplin amiri yaratılmıştır. Daha fazla yönetimsel ve akademik sorunlardan kaçınılması düşünüülüyorsa, evrensel örneklerle ve ülkemizde önceki uygulamalara da bakılarak, her üniversitede tek bir lisansüstü eğitim fakültesi kurulması daha uygun olacaktır. Çünkü bir yandan YÖK'e koordinasyon görevini veren yeni yasa, diğer yandan lisansüstü eğitim kurumlarını çeşitlendirmekle bu görevi güçleştirmiştir. Lisansüstü eğitim enstitülerinin sosyal, fen, sağlık gibi çeşitlendirilmesi de, yeni yasanın öngördüğü bütünlük ilkesine ters düşmüştür.

Bu açıklamadan da lisansüstü öğretim ile ilgili bazı yönetimsel sorunların bulunduğu ve bu sorunların çözülmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Mali Olanaklar ve Sorunlar

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Enstitülerinin Teşkilat ve İşleyiş Yönetmeliğine göre, lisansüstü öğretim ve bununla ilgili etkinliklerin gerektirdiği harcamalar, üniversite bütçesinden, döner sermayelerden, üniversite dışı kurum ve kuruluşlardan üniversiteye yapılacak araştırma ile ilgili mali destekten, rektörlüğün onay ve iznine bağlı olarak, il-

³¹ Ziya Bursahoğlu, "Yükseköğretimde İki Yasa ve Uygulamalı Karşılaştırması", *Yükseköğretimde Değişmeler*, (Ankara: TED, 1989). s. 280.

gili enstitü müdürü tarafından yürütülür (mad. 8). Aynı maddede lisansüstü eğitim-öğretim, araştırma, uygulama ve yayım etkinlikleri ile ilgili çalışmaların sürdürülmesinde, üniversite birimlerinin olanaklarından da yararlanılabileceği öngörülmüştür. Böylece lisansüstü öğretim enstitülerine kaynak yaratılmıştır. Diğer yandan Yükseköğretim Kanununun 46. maddesine göre yükseköğretim öğrencilerinden harç alınması zorunludur. Aynı kanunun 50. maddesinin c fıkrasına göre, lisansüstü öğrenim görenlerden harç alınmayacağı hükme bağlanmıştır. Ancak lisansüstü öğretimde en önemli sorun malidir. Bu sorun hem öğrenim görenler, hem de devlet için önemlidir. Lisansüstü öğretim devlet için önemli bir yük olmakta ve parasal kaynak gerektirmektedir. Bireyler de, öğrenim görmek için büyük harcamalar yapmaktadırlar. Ayrıca kitap, kağıt, fotokopi vb masrafların sürekli artması, lisansüstü öğretime gün geçtikçe ekonomik durumu iyi olmayan bireylerin katılmasını engellemekte, bu öğretim olanağından daha iyi ekonomik durumu olanların yararlanması söz konusu olmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, lisansüstü öğretim hem devlet, hem de öğrenim gören bireyler için pahalı bir öğretimdir. Bu nedenle, lisansüstü öğretimin mali sorunlarını azaltacak önlemlerin alınması, diğer yandan da lisansüstü öğrenimini tamamlamış olan yüksek nitelikli insan gücünden en iyi biçimde yararlanılması zorunlu görünmektedir.

Öğretim Üyesi Yetiştirilmesi Sorunu

Öğretim üyesi konusu ile lisansüstü öğretim arasındaki ilişki iki yönlüdür. Birincisi, lisansüstü öğretim –özellikle doktora–ile öğretim üyesi adayları yetiştirilmektedir. İkincisi ise, lisansüstü öğretimin düzenlenebilmesi için öğretim üyesi gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, 1963–1989 yılları arasındaki planlı dönemde hazırlanan beş kalkınma planında da öğretim üyesi açığı sorununun çözümü için önlem alınması öngörülmesine karşın, bugün aynı sorunun önemini koruduğu gözlenmektedir. Mevcut üniversitelere yeni üniversitelerin eklenmesi ise sorunun boyutlarını büyütmektedir.

Çizelge 2'den de görüldüğü gibi (1987–1988 öğretim yılında üniversitelerdeki öğretim üyesi (prof, doç, yard. doç.) sayısı 8 685'tir. Toplam öğrenci sayısı da 495 181'dir. Böylece kuramsal olarak bir öğretim üyesine 57 öğrenci düşülmektedir. Açıköğretim Fakültesi Yaygın Bölüm öğrencileri dışlandığında bu oran yaklaşık 42'dir. Diğer yandan aynı oran Trakya Üniversitesinde 100, Gaziantep Üniversitesinde 98, Yüzüncü Yıl Üniversitesinde 85, Gazi Üniversitesinde 80'dir. Çizelge 3'te de

Çizelge 2

1987-1988 Öğretim Yılında Üniversitelere Göre Öğretim Üyesi, Öğrenci Sayısı ve Öğrenci/Öğretim Üyesi Oranı

Üniversite	Prof.	Doç.	Y. Doç.	Toplam Öğ. Üye	Öğrenci Sayısı	Öğrenci/ Öğ. Üyesi
Üniversiteler Toplamı	1970	3331	3384	8685	495 181	57
Akdeniz	27	39	66	132	7 199	55
Anadolu	52	101	167	320	146 998*	459
Ankara	268	341	279	888	30 115	34
Atatürk	41	120	138	299	15 011	50
Bilkent	12	12	12	36	1 380	38
Boğaziçi	47	80	74	201	6 516	32
Cumhuriyet	12	36	62	110	4 526	41
Çukurova	52	115	109	276	11 650	42
Dicle	14	37	70	121	7 383	61
Dokuz Eylül	59	131	153	343	21 580	63
Ege	144	245	191	580	15 742	27
Erciyes	16	48	68	132	5 698	43
Fırat	15	32	97	144	5 329	37
Gazi	66	110	198	374	30 018	80
Gaziantep	1	11	14	26	2 560	98
Hacettepe	180	279	250	709	21 582	30
İnönü	10	15	19	44	2 496	57
İstanbul	404	476	299	1179	35 651	30
İstanbul Tekn.	145	204	205	554	16 471	30
Karadeniz	36	88	97	221	10 164	46
Marmara	70	139	146	355	16 441	46
Mimar Sinan	60	62	68	190	2 911	15
Ondokuz Mayıs	27	58	64	149	7 563	51
Orta Doğu Tek.	61	213	174	448	15 068	34
Selçuk	28	70	110	208	13 904	67
Trakya	20	31	40	91	9 133	100
Uludağ	65	116	104	285	17 255	61
Yıldız	30	122	96	248	12 958	52
Yüzüncü Yıl	8	-	14	22	1 879	85

* 133 139 Yaygın Bölüm öğrencisi dahil.

Kaynak: ÖSYM, 1987-1988 *Yükseköğretim İstatistikleri*. (Ankara: 1988)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

bazı fakültelerde öğrenci/öğretim üyesi oranının bir fakültede 152, aynı alanda öğretim yapan diğer bir fakültede 38 olduğu görülmektedir. Bu oranlar Türkiye'de öğretim üyesi açığı sorununun önemini koruduğunu açıkça göstermektedir. Kuşkusuz, bu sayılar sorunu nicel açıdan yanıtsıtmaktadır. Nitelik konusunda da bazı sorunlar ele alınabilir. Örneğin, 23 Eylül 1983 tarih ve 18170 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2809 sayılı Kanununun Geçici 10. Maddesi 2. Fıkrası Gereğince Öğretim Üyelğine Yükseltilecek Sanat Dalları Öğretmenleri Hakkında Yönetmelik bazı ipuçları vermektedir. Bu yönetmelik gereğince "öğretim üyelğine" yükseltilecek öğretmenlerin düzenledikleri lisansüstü öğretim programlarının düzey ve niteliği tartışmaya açıktır. Çünkü söz konusu yönetmelik

Çizelge 3

1987-1988 Öğretim Yılında Bazı Fakültelerde Öğretim Üyesi Sayısı, Öğrenci Sayısı ve Öğrenci/Öğretim Üyesi Oranı

Üniversite ve Fakülte	Öğretim Üyesi Sa.	Öğrenci Sayısı	Öğrenci/ Öğr. Üyes.
Akdeniz Ü. Ziraat F.	13	217	17
Atatürk Ü. Ziraat F.	63	2 176	35
Anadolu Ü. Eğitim F.	27	1 028	38
Atatürk Ü. Kazım Karabekir Eğ. F.	21	3 183	152
Çukurova Ü. Eğitim F.	9	660	73
Ankara Ü. Tıp F.	249	2 640	11
Dicle Ü. Tıp F.	60	1 180	20
Boğaziçi Ü. Fen Edebiyat F.	69	1 855	27
Dicle Ü. Fen Edebiyat F.	22	963	44
Fırat Ü. Veteriner F.	29	909	31
Ankara Üni. Veteriner F.	63	1 064	17
Ankara Ü. Hukuk F.	40	5 342	134
Selçuk Ü. Hukuk F.	5	685	137
İnönü Ü. İktisadi İd. Bil. F.	5	215	43
Hacettepe Ü. İktisadi İd. Bil. F.	36	1 578	44
Dicle Ü. Diş Hekimliği F.	12	292	24
Hacettepe Ü. Diş Hekimliği F.	30	582	19

Kaynak: ÖSYM. 1987-1988 *Yükseköğretim İstatistikleri*, (Ankara: 1988)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

gereği öğretim üyeliğine atanmak için öncelikle çalışılan yıl ölçüt alınmıştır (mad. 4). Bu yönetmelik, sanat dalı öğretmenleri dışındaki öğretmenler açısından eşitsizliğe de yol açmıştır. Diğer yandan Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin Geçici 5. Maddesi şöyledir:

2809 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 30 Mart 1983 tarihinde üniversitelere bağlı yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanı olarak en az 4 yıl hizmet etmiş bulunanlar, lisans öğrenimini görmüş olmaları şartı ile, doktor unvanı almak için buldukları üniversitelerin ilgili enstitülerine müracaat edebilirler. Bu gibiler, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin doktora için öngördüğü şartlardan, süre ve lisansüstü ders almak zorunluluğundan muaf tutulurlar.

Bu madde aynı yönetmeliğin doktora öğrenimi için yüksek lisans diploması gerektiğini belirten 12. maddesi ile çelişmektedir. Diğer yandan bu madde lisansüstü öğretimin niteliği konusunda olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Çünkü, yüksek lisans ve doktora dersleri almadan, yüksek lisansta tez hazırlamak bir yana, bilimsel bir ders ödevinin nasıl hazırlanacağını bilmeyen kişilere "niteliği" her zaman tartışmaya açık olan bir "tez" ile "doktor" unvanı verilmiştir. Bu kişiler, lisansüstü öğ-

retim programlarındaki derslerde de öğretim görevi almışlardır. Bu programlardan mezun olan öğrencilerin ülkemizin gereksinme duyduğu yüksek nitelikli insan gücünü karşılamaları söz konusu olabilir mi?

Ayrıca, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğine göre, üniversiteler, lisansüstü eğitim-öğretim enstitü anabilim dalı kurulmamış dallarında, eleman yetiştirmek üzere, bu alanlarda öğretim yapan üniversitelere öğrenci gönderebilirler (mad. 13). Diğer yandan 16 Kasım 1983 tarih ve 18223 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bir Üniversite Adına Bir Diğer Üniversitede Lisansüstü Eğitim Gören Araştırma Görevlileri Hakkında Yönetmeliğin amacı, gelişmekte olan üniversitelere gelişmiş üniversitelerin olanaklarından yararlanılarak öğretim elemanı yetiştirilmesini sağlamaktır (mad. 1). Aynı yönetmeliğe göre, öğretim elemanı gereksinmesi içinde bulunan üniversiteler, elemanlarını lisansüstü öğrenim görmek üzere, kadrolarıyla birlikte geçici olarak diğer üniversitelerin ilgili enstitüsüne gönderebilirler (mad. 4). Söz konusu yönetmelikler özellikle yeni kurulmuş olan üniversiteler başta olmak üzere, diğer üniversitelerin öğretim üyesi sorununu çözmek için önemli girişimlerdir. Aynı zamanda, lisansüstü öğretimin gelişmiş üniversitelerde yapılması gerektiği görüşüne de uygun düşmektedir. Ancak, söz konusu yönetmeliklerin uygulanmasında bazı sorunlar bulunmaktadır.

Lisansüstü Öğrenci Sayıları

Çizelge 4'ten görüldüğü gibi 1987-1988 öğretim yılında Türkiye'de 24 651 lisansüstü öğrenci bulunmaktadır. Bunların 16 779'u yüksek lisans, 7 725'i doktora öğrenimi görmektedir. Ayrıca yeni açılan Gaziantep Üniversitesi de dahil olmak üzere bütün üniversitelerde yüksek lisans ve doktora programı düzenlenmektedir. Tüm üniversitelerde lisansüstü program düzenlenmesi nitelik yönünden sorunları da beraberinde getirmektedir. Çünkü Yükseköğretim Kurulu, lisansüstü bir programın açılabilmesi için temel koşul olarak üç öğretim üyesini yeterli bulmaktadır. Buna göre örneğin Hukuk, Biyoloji, Matematik, Fizik, Ziraat, Diş Hekimliği, Eğitim Bilimleri, Fransızca, İngilizce gibi herhangi bir alanda lisansüstü programın açılabilmesi için üç öğretim üyesi yeterlidir. Kaldı ki ülkemizde bazı alanlarda varolan öğretim üyesi sayısı henüz bir elin parmakları kadar azdır. Diğer yandan, lisansüstü öğretimde sayı artırılırken niteliğin gözden kaçırılmaması temel olmalı, lisansüstü öğretimde yetiştirilen öğrencilerin sayıları ülke gereksinmesine göre belirlenmeli, yani lisansüstü öğretim planlanmalıdır.

Çizelge 4.
1987-1988 Öğretim Yılında Lisansüstü Öğrenci Sayısı

Üniversiteler	1986-1987 Mezun			1987-1988 Öğrenci Sayısı		
	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Türkiye	3 449	812	4 261	16 779	7 725	24 504
Akdeniz	8	-	8	50	13	63
Anadolu	108	20	128	538	170	708
Ankara	218	75	293	1 168	971	2 139
Atatürk	71	34	105	157	172	329
Boğaziçi	111	7	118	852	121	973
Cumhuriyet	39	2	41	126	43	169
Ç. kurova	115	18	133	477	219	696
Dicle	24	8	32	54	36	90
Dokuz Eylül	87	19	106	654	293	947
Ege	178	37	215	664	488	1 152
Erciyes	19	2	21	73	40	113
Fırat	25	9	34	127	64	191
Çazi	249	38	287	1 626	413	2 039
Gaziantep	4	1	5	37	11	48
Hacettepe	181	71	252	1 029	633	1 662
İnönü	18	1	19	79	23	102
İstanbul	919	287	1 206	2 991	1 573	4 564
İTÜ	203	28	231	1 362	541	1 903
Karadeniz	45	6	51	265	102	367
Marmara	79	145	224	882	338	1220
Mimar Sinan	38	4	42	229	150	379
19 Mayıs	18	-	18	149	41	190
ODTÜ	294	20	314	1 574	550	2 124
Selçuk	77	17	94	427	249	676
Trakya	36	-	36	112	15	127
Uludağ	76	8	84	393	213	606
Yıldız	135	19	154	675	242	917
100. Yıl	8	2	10	9	1	10

Kaynak: ÖSYM. 1987-1988 *Yükseköğretim İstatistikleri*. (Ankara: 1988)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Mezun Sayıları ve İstihdam Sorunları

Çizelge 4'ten 1986-1987 öğretim yılında 3 449 kişinin yüksek lisans, 812 kişinin doktora olmak üzere toplam 4 261 kişinin çeşitli üniversitelerde lisansüstü öğrenimini bitirerek mezun olduğu anlaşılmaktadır. Bunların bir kısmının çeşitli kurumlarda çalışarak öğrenim gören kişiler olduğu bilinmektedir. Ancak bu mezunların istihdamı konusunda veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunlardan ne kadarının üniversiteler, kamu kuruluşları ya da uzmanlık alanlarıyla ilgili işlerde istihdam edildikleri bilinmemektedir. Bu konuda yapılması gereken, ülkenin gereksinme duyduğu sayıda yüksek nitelikli insangücünün yetiştirilmesinin planlanması, büyük emek ve harcamalarla yetiştirilen lisansüstü

öğretim mezunlarının izlenmesi, bunların uzmanlık alanlarıyla ilgili görevlerde istihdam edilmesinin sağlanmasıdır.

Öğretim Alanlarına Göre Lisansüstü Öğrenci Sayısı

1987-1988 öğretim yılında lisansüstü öğretim gören toplam 24 616 öğrencinin % 40.5'i Sosyal Bilimler, % 28.5'i Teknik Bilimler, % 9.8'i Sağlık Bilimleri, % 8.0'i Matematik ve Fen Bilimleri, % 7.5'i Ziraat ve Ormanlık, % 3.9'u Dil ve Edebiyat, % 1.8'inin de Sanat alanında öğrenim gördüğü Çizelge 5'ten anlaşılmaktadır. Buna göre, maliyeti diğerlerine göre daha ucuza gelen Sosyal Bilimlerde daha çok öğrencinin lisansüstü öğrenim gördüğü gözlenmektedir. Oysa, lisansüstü öğretim ile ülkenin gereksinmesi olan alanlarda eleman yetiştirilmesi, bunun da önceden kestirilmesi gerekir.

Çizelge 5
1987-1988 Öğretim Yılında Öğretim Alanlarına Göre Lisansüstü Öğrenci Sayısı

Öğretim Alanları	1986-1987 Mezun			1987-1988 Öğrenci Sayısı		
	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Türkiye (Üniv.)	3 449	812	4 261	16 884	7 732	24 616
Dil ve Edebiyat	205	67	272	662	309	971
Mat. ve Fen Bil.	308	71	379	1 221	737	1 958
Sağlık Bil.	167	116	283	1 104	1 297	2 401
Sosyal Bil.	1 453	353	1 806	7 360	2 613	9 973
Teknik Bilim.	951	122	1 073	5 007	2 018	7 025
Ziraat ve Orm.	317	53	370	1 197	650	1 847
Sanat	48	30	78	333	108	441

Kaynak: ÖSYM. 1987-1988 *Yükseköğretim İstatistikleri*. (Ankara: 1988)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yabancı Dil Sorunu

Lisansüstü programlara katılan öğrencilerin en önemli sorunlarından birisi yabancı dil sorunudur. Bu sorunun çözümlenebilmesi için, lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin yabancı ülkelere gönderilmesi yolları aranmalıdır. Ya da Devlet Yabancı Dil Eğitim Merkezi, yabancı dille öğretim yapan fakülteler ile eğitim fakültelerinin yabancı dil bölümlerinden yararlanılmalıdır. Ayrıca, Yükseköğretim Kurulunun öğretim elemanları için yaz aylarında bazı üniversitelerde düzenlediği yabancı dil kurslarının daha işlevsel hale getirilmesi gereklidir.

Lisansüstü Tezler

Yapılan bir araştırmada ortaya çıkan önemli bir sorun, yüksek lisans ve doktora tezlerinde ele alınan sorunların ülkemizin fen ve teknik alanlarındaki gereksinmeleriyle ilgili olmadığıdır³². Bir başka araştırmada da, üniversitede görevli öğretim elemanlarının üniversitelerde yapılan araştırmaları, nicelik ve nitelik yönünden toplumun sorunlarına çözüm getirici yeterlikte bulmadığı saptanmıştır³³. Buradan da lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun belli gerekleri yerine getirmek amacıyla hazırlandığı ve bu tezlerin genellikle kitaplıklardaki yerlerine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Lisansüstü düzeyde yapılacak araştırmaların ve hazırlanacak tezlerin sorunları çözmeye, ülke kalkınması için gerekli teknolojiyi üretmeye yönelik ve işlevsel olması gereklidir. Bu konuda belirtilmesi gereken bir nokta da üniversitelerde yapılan lisansüstü tezlerin listelerinin bir kaynağa toplanıp, tüm üniversitelere ve ilgili kuruluşlara gönderilmesi önemli bir boşluğu doldurabilir.

Kaynak ve Kütüphane Sorunu

Lisansüstü öğretimde en önemli sorunlardan biri de bilimsel kaynak ve kütüphaneler konusudur. Ankara, İstanbul ve kısmen İzmir dışında bu konuda önemli sorunlar olduğu bilinmektedir. Oysa, uzmanlaşma ve araştırma için gerekli kaynaklar olmadığında, bu çalışmaların amacına ulaşması söz konusu değildir. Bu nedenle lisansüstü programlar düzenlenirken kaynak ve kütüphane konusu göz önünde bulundurulmalıdır.

Yurt Dışında Öğrenim Gören Lisansüstü Öğrencilerin Sorunları

Lisansüstü öğretim konusunda, yurt dışına yüksek lisans ve doktora öğrenimi için gönderilen elemanların karşılaştıkları sorunları da unutmamak gerekir. Bu noktada, lisansüstü öğrenim yapmak üzere 1416 sayılı Kanun ile ilgili yapılan bir araştırmada ortaya çıkan sorunlardan bazıları şunlardır:³⁴

1. 1416 sayılı Kanuna göre yurt dışına gönderilen ve gönderilecek olan öğrencilerin sayıları ve uzmanlık alanları konusunda uzun süreli ve ayrıntılı planlara rastlanılmamıştır. Yalnız kalkınma planlarındaki sayısal ve bazı yol gösterici hedeflerle yetinilmiş, burs veren kuruluşların

32 Varış. *Ön. Ver.* 1972, s. 77.

33 Korkut. *Ön. Ver.* s. 158.

34 Şefik Uysal. *Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü*. (Ankara: TÜBİTAK, 1973), ss. 117-124.

kendi kuruluşları için bu hedeflere uygun mikro planlama yapmamış oldukları anlaşılmıştır. Bu yüzden bazı alanlarda gereksinmeden fazla öğrenci yurt dışına gönderilebildiği gibi, bazı alanlarda da gereksinme yoğunluğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, uzmanlık alanlarına göre sosyal bilimlerden yurt dışına gönderilenlerin sayılarında artış, teknik alanlarda düşüş olduğu gözlenmiştir.

2. Araştırmada, seçme sınavlarının başarılı ve yetenekli öğrencileri seçmede öznel ve yetersiz olduğu yönündeki düşünceler çoğunlukta görülmüştür. Ayrıca, yurt dışı bursların aylık miktarlarının yeterli olmadığı belirtilmiştir.

3. Sınavları kazananların yurt dışına gidebilmeleri için yüklenme senedi, kefaletname, sağlık kontrolü gibi koşulların güçlük yarattığı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, sınavı kazananlar bir devlet hizmetinde çalışıyorlarsa, kanun gereğince memurluktan istifa etmek zorunda olduklarından, memurlukla ilgili hakları devam etmemektedir.

4. Araştırmada ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri yabancı dil sorunudur. Öğrencilerin % 90'ının öğrenim görecekları ülkenin dilini bilmeden yurt dışına çıktıkları ortaya çıkmıştır. Bunun da zaman, maliyet ve psikolojik yönden sorunlara yol açtığı anlaşılmıştır. Ayrıca, yurt dışına çıkabilmek için yabancı dil bilmeyen adaylardan gidecekleri ülkede yabancı dil öğrenimi görecekları okuldan kabul belgesi, yabancı dil bilenlerden de öğrenim görecekları üniversite için aynı belgenin istenmesi önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bunun yanında, öğrencilerin akademik öğrenim görecekları üniversitelerdeki seçmede yalnız bırakılmaları da bir diğer sorundur.

5. Öğrencilerin yurt dışındaki akademik öğrenimde güçlük çektikleri ve bunun öğrenim düzeni farklılığından ve yabancı dil bilgisinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ayrıca, öğrencilerin önemli bir bölümü, derslerdeki başarılarını sınıf arkadaşlarına göre ortalamanın altında görmektedir. Öğrencilerin önemli bir bölümünün, yurt dışındaki öğrenimleri sırasında çeşitli uyum sorunları ile karşılaştıkları ve bunların % 20'sinin bir profesyonel yardıma gereksinme duyduğu ortaya çıkan diğer bir sonuçtur. Uyum sorunlarının yoğunluğu oranında, akademik başarıya olumsuz etkileri olduğu da belirtilmiştir.

6. 1416 sayılı Kanun uyarınca yurt dışında öğrenim görenlerin % 8'inin yurda dönmedikleri saptanmış, % 11'inin de dönüp dönmedikleri anlaşılmamıştır.

7. Bu araştırmanın önemli bir bulgusu da, öğrenimlerini tamamlayıp yurda dönenlerin istihdamlarında oldukça ciddi sorunlar bulunmasıdır. Böylece, hemen hiçbir kuruluşun yurt dışında yetişen yüksek nitelikli insangücünü ciddi bir plan çerçevesinde istihdam etmediği ortaya çıkmıştır.

Bugün de yurt dışında lisansüstü öğrenim için gidenlerle ilgili benzer sorunlar gözlenmektedir. Bu nedenle lisansüstü öğretimde, yurt dışına gönderilen öğrencilerin sorunlarını çözmeye yönelik girişimlerde bulunulmalıdır.

SONUÇ

Ülkemizin kalkınmasında lokomotif görevi yapacak olan yüksek nitelikli insangücünün yetiştirilmesinin yolu lisansüstü öğretimden geçmektedir. Bu nedenle, lisansüstü öğretimin sorunlarına, yapılacak bilimsel araştırmaların bulgularından da yararlanılarak, sistem yaklaşımı ile çözmek ve lisansüstü öğretimi planlamak zorunludur.

KAYNAKÇA

- Âdem, Mahmut. "Yükseköğretim Planlaması", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: 1977. Ankara:1978, ss. 335-350.
- Bursahoglu, Ziya. "Yükseköğretimde İki Yasa ve Uygulamalı Karşılaştırması", *Yükseköğretimde Değişmeler*, Ankara: TED, 1989.
- DPT. *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl*: 1963-1967. Ankara: 1963.
- . *Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl*: 1968-1972 Ankara: 1967.
- . *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl*: 1973-1977. Ankara: (1973).
- . *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*: 1979-1983. Ankara: 1979.
- . *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*: 1985-1989. Ankara: 1985.
- Karayalçın, Yaşar. "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim", *Yükseköğretimde Değişmeler*, Ankara: TED, 1989.
- Kaya, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*. Dördüncü bası, Ankara: 1984.
- Korkut, Hüseyin. *Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No: 134, 1984.
- ÖSYM. *1987-1988 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*. Ankara: 1988.
- Uysal, Şefik. *Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü*. Ankara: TÜBİTAK, 1973.
- Varış, Fatma. *Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında*. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 23, 1972.

- . *Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sosyal Bilimlerde*. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 34, 1973.
- . "Lisansüstü Öğrenimde Eğilimler", *II. Bilim Kongresinde Bilim Adanı Yetiştirme ve Fen Öğretimi Sektörüne Sunulan Bazı Tebliğler*. Ankara: TÜBİTAK (1970), ss. 1-28.
- . "Lisansüstü Düzeyde Eğitim Elemanı Yetiştirme" *Eğitim Bilimleri Sempozyumu*: 5-6 Nisan 1984, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No: 136, 1984, ss. 49-54.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet.** "Doktora ve Doctor Honoris Causa", *Cumhuriyet Gazetesi*. 25.12.1988.
- YÖK.** *Yükseköğretimle İlgili Yönetmelikler*. Ankara: 1984.